

Jaarverslag 2023

Hortus
botanicus
Leiden

Hortus
botanicus

LEIDEN

Onze missie

De Hortus is een groene schatkamer. Wij willen actieve en bevlogen ambassadeurs zijn van onderzoek, onderwijs en publiekseducatie over planten.

Onze visie

Als vooraanstaande universitaire botanische tuin willen wij onze passie voor planten delen en onze kennis en collectie inzetten voor mens en natuur.

Colofon

Tekstredactie: Emma Knapper

Coverfoto: *Nymphaea Rwanda × Mizore* door Jan Meijvogel

Fotografie: Stefanie Uit den Boogaard, Simone Both, Roderick Bouman, Emma Knapper, Stijn Kuiper, Siti Maimunah, Adri Mulder, Ralph Reniers, Monique Shaw, Mathilde Simons, Nuala Teerink, Trouw, Universiteit van Nederland, Duco de Vries, Rogier van Vugt

Illustraties: Iris van den Akker, Studio Teekens

Vormgeving: Studio Teekens

Inhoud

Voorwoord	4	HOOFDSTUK #04 Wetenschap	12	HOOFDSTUK #08 Vrienden	34
HOOFDSTUK #01 2023 in cijfers	6	HOOFDSTUK #05 Publiek	18	HOOFDSTUK #09 Financiën	36
HOOFDSTUK #02 Nieuw of opvallend	8	HOOFDSTUK #06 Duurzaamheid	30	Met veel dank aan	39
HOOFDSTUK #03 In de tuin	10	HOOFDSTUK #07 Organisatie	32		

Voorwoord

We kijken terug op een succesvol 2023. Niet alleen heeft de Hortus een recordaantal bezoekers mogen verwelkomen, ook bouwden we aan onze wetenschappelijke taak en werkten we met verschillende projecten aan de verbetering van de bezoekerservaring.

Maar liefst 239.552 plantenliefhebbers gingen door onze toegangspoort, een prachtig aantal waar we trots op zijn. De Hortus beleeft hiermee het succesvolste jaar ooit. Dit succes hebben we te danken aan de groeiende interesse in de natuur, duurzaamheid en biodiversiteit en aan de tomeloze inzet van ons Hortusteam. Samen met een grote groep enthousiaste vrijwilligers, onze horecapartner en de Vrienden van de Leidse Hortus maken we de tuin en kassen tot een groene schatkamer midden in het centrum van Leiden. We bieden onze bezoekers rust en vergroten hun kennis.

Als onderdeel van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen van de Universiteit Leiden dragen we bij aan het verbinden van wetenschap en maatschappij. Burgerwetenschap is een belangrijk onderdeel van de onderzoeken van twee van onze promovendi. Met de start van een Hortus-onderzoeksgroep gaan we onze rol als wetenschappelijke botanische tuin uitbreiden.

Een hoogtepunt in de tuin was de bloei van maar liefst twee exemplaren van de zeldzame *Amorphophallus gigas*. Daarnaast startten we met de realisatie van de Ronde Sterrewacht, waarmee een langgekoesterde

wens in vervulling zal gaan, en met de voorbereidingen van de nieuw aan te leggen Mediterrane tuin. We zijn ervan overtuigd dat de rondloop door de Hortus en het waterzuinige, klimaatbestendige tuindeel een extra beleving gaan toevoegen aan een bezoek aan onze Hortus. Dankbaar zijn we voor de bijdragen die wij hiervoor van onze Vrienden en andere fondsen hebben mogen ontvangen.

Waar we de afgelopen twee jaar ons team aanzienlijk hebben uitgebreid, was 2023 een jaar van consolidatie en is de capaciteit slechts op een enkele plek uitgebreid. Hierdoor kregen we de kans om met elkaar te wennen aan het werken in een groter team. In een lerende organisatie hoort het ook dat er weer een flink aantal collega's gewerkt heeft aan kennis- en vaardigheidsontwikkeling.

In dit jaarverslag vertellen wij over bovenstaande en andere ontwikkelingen van onze Hortus. We kijken uit naar een wederom succesvol 2024. Veel leesplezier gewenst.

Prof. dr. Paul Keßler
Prefect

Drs. Peter Inklaar
Zakelijk directeur

2023 in cijfers

Bezoekers

239.552

Vrienden &
Adoptanten

1.391 Vrienden

125 Adoptanten

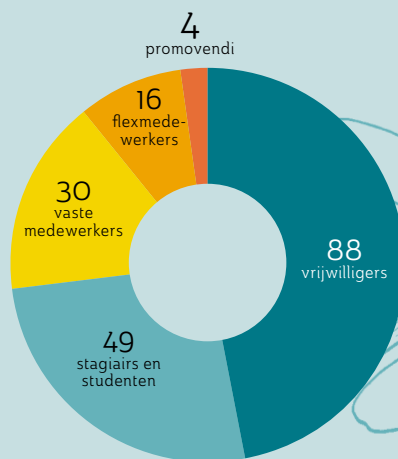
Het Hortusteam

30
medewerkers

in vaste dienst bij
de Hortus

16

flexmedewerkers
aan het werk bij
de entree

Omzet
€ 3.266.000

Collectie

Aantal taxa
(incl. cultivars)

7.592

Aantal levende
accessies

14.402

Waarvan nieuw
in 2023

1.575

Aantal individuen 16.469

Aantal foto's in
database 13.5291

Aantal planten met
gps-punt 1.871

NB: gegevens zijn van eind december 2023

Online activiteit

300.076
websitegebruikers

8.085
nieuwsbriefabonnees

17.029
Facebook-volgers
Berichtbereik: 1.383.819

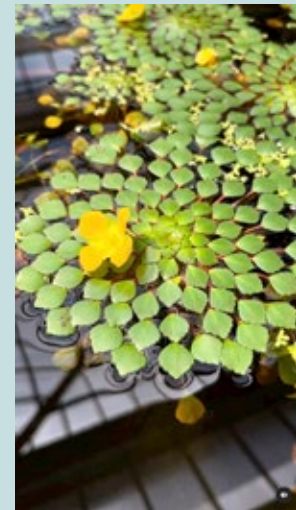
8.613
X-volgers
Impressies: 455.461

3.901
LinkedIn-volgers
Weergaven: 225.815

25.393
Instagram-volgers
Berichtbereik: 331.996
Populairste post: *Ludwigia
sedoides* in bloei

Nieuw of opvallend

Bloeiende *Amorphophallus* *gigas*

Voor het derde jaar op rij bloeide er een reuzenpenisplant in onze Tropische Kassen. Begin maart stonden twee exemplaren van de *Amorphophallus gigas* opeenvolgend in bloei. Deze soort is met ruim drie meter de hoogste van alle reuzenaronskelken. Het was de eerste keer dat deze zeldzame soort in Nederland in bloei te zien was. De geur van aas en verrotting was niet te missen. Om bezoekers de bloeiwijzen van dichtbij te laten zien én ruiken plaatsten we een speciale verhoging in de kas. In totaal bewonderden meer dan 9.000 bezoekers de twee penisplanten.

Ronde Sterrewacht

Een jarenlange wens wordt realiteit: de 'Ronde Sterrewacht'. In mei startte de herinrichting van het terrein rondom de Oude Sterrewacht om een rondloop door de Hortus mogelijk te maken. We vervingen de brug die de Sterrewachtlaan met het Sterrewachtterrein verbindt, en legden een looppad eronderdoor aan. Bij de werkzaamheden kwam een bijzondere vondst naar boven: de resten van een middeleeuwse waltoren. In 2024 zullen de eerste bezoekers een echt rondje door de Hortus kunnen gaan lopen.

Bezoekersrecord

In 2023 verbraken we opnieuw een bezoekersrecord: maar liefst 239.552 mensen brachten een bezoek aan onze tuinen en kassen, waarmee we het tweede museum van Leiden zijn qua bezoekersaantallen. Meer dan 20 procent was tussen de 19 en 35 jaar oud. De structurele groei van het aantal

bezoekers hebben we te danken aan de toenemende belangstelling voor natuur, duurzaamheid en biodiversiteit. Ook spelen onze diverse programmering, grote Leidse evenementen waar de Hortus aan deelneemt en onze shop en Hortus Grand Café een belangrijke rol.

Nieuwe website

Onze website was qua vormgeving en gebruiksvriendelijkheid aan vervanging toe. Samen met The Cre8ion.Lab en Afdeling Online, en met de waardevolle input van gebruikers, ontwikkelden we een nieuwe website.

Orchideeën-donaties

De Hortus ontving twee grote donaties van tropische orchideeën. Orchideeën liefhebber Jan de Bruin schonk meer dan 100 planten van het geslacht *Catasetum*. De Bruin wilde zijn collectie verkleinen na het overlijden van zijn vader, met wie hij de orchideeën onderhield. Ook kregen we uit de nalatenschap van orchideeënkweker Koos Wubben, die in oktober overleed, meer dan 250 planten. Al jarenlang was zijn kwekerij een vast adres voor de Hortus.

In de tuin

Voorbereidingen Mediterrane tuin

Naast de Ronde Sterrewacht begonnen we dit jaar met de voorbereidingen van een nieuw tuindeel. De Mediterrane tuin opent mei 2024 en krijgt specifiek mediterrane beplanting zoals cipressen, olijven en kruiden als lavendel. Met deze waterzuinige tuin willen we bezoekers niet alleen laten ervaren wat een klimaatbestendige tuin inhoudt, maar ook hoe het in de Mediterranée ruikt. Ter voorbereiding verplanteden we enkele bomen en verwijderden we de vlinder.

Gps-gegevens in database

Het Collectieteam van de Hortus zette grote stappen in het inventariseren van de collectie. Vanaf het voorjaar voorzagen we meer dan duizend planten met de mobiele app Floria van gps-gegevens. Zo wordt het voor zowel medewerkers als bezoekers makkelijker om planten te vinden in de tuinen en kassen. Een groot deel van de buitentuin is inmiddels volledig geïnventariseerd, waaronder het Rosarium, de Systeemtuin en de Chinese tuin.

Gesloten door storm

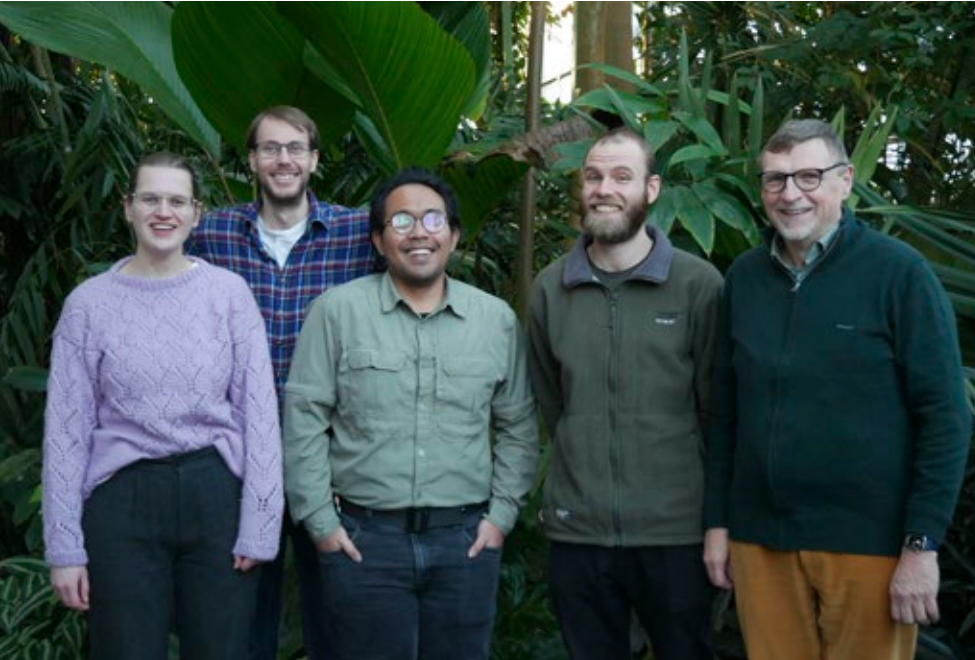
In juli maakte storm Poly Nederland onveilig en in november raasde storm Ciarán over het land. In verband met de veiligheid ging de Hortus bij beide stormen een dagdeel dicht. Gelukkig zijn er geen monumentale bomen gesneuveld, maar we schakelden wel boom-specialist Copijn in om grote afgebroken takken te verwijderen.

Nieuwe border voor de Oranjerie

In het voorjaar zijn de bedden voor de Oranjerie opnieuw beplant naar een ontwerp van vrijwilligers Ronald Bakker en Ronald Flipphi. Het duurde niet lang voordat de planten het Oranjerieterras opfleurdten met hun kleurenpracht. Door een mix van rozen, vaste planten en bollen is er elk seizoen iets moois te zien.

Wetenschap

Eigen onderzoeksgroep

De wetenschappelijke tak van de Hortus is toe aan uitbreiding. Om deze reden startten we in 2023 met de opbouw van een eigen onderzoeksgroep. Ons eerste doel is een wetenschapsbeleid en -visie op te stellen. De onderzoeksgroep bestaat uit Hortusprefect Paul Keßler, collectiebeheerder Roderick Bouman en promovendi Nienke Beets, Tim Claerhout en Annas Rabbani.

Uitwisselingen

Dit jaar wisselden we weer veel materiaal uit met botanische tuinen in onder andere Nederland, België en Duitsland. Kasmedewerkers Gui Herrero Bastos en Theo Teske bezochten in de zomer de botanische tuin van Bonn en wisselden daar kennis en planten uit.

In 2022 bloeiden twee exemplaren van de *Amorphophallus titanum* (reuzenpenisplant). Na een succesvolle bestuiving ontwikkelden zich vruchten aan de planten. Deze stuurden we naar dertien verschillende tuinen in Europa en daarbuiten, zoals Costa Rica, om de diversiteit van deze soort in situ te verhogen.

Publicaties

Siti Maimunah was hoofdauteur en **Paul Keßler** medeauteur van *Natural distribution of the genus *Dacrydium* Lamb. (Podocarpaceae).*

Siti Maimunah was hoofdauteur van *Restoring ex mining area using *Pongamia pinnata* in Central Kalimantan: a reclamation program alternative base on bioenergy species.*

Roderick Bouman was hoofdauteur en **Paul Keßler** medeauteur van *Erratum: A revised phylogenetic classification of tribe Phyllanthae (Phyllanthaceae).*

Roderick Bouman was medeauteur van *Parallel developments in floral adaptations to obligate moth pollination mutualism in tribe Phyllanthae (Phyllanthaceae).*

Tim Claerhout was hoofdauteur van *An integrative study of species distribution modelling and conservation genetics: *Magnolia* in Hispaniola.*

Onderzoekers te gast

De Hortuscollectie is dit jaar opnieuw waardevol gebleken voor verschillend onderzoeksprojecten. Zo liep er in onze kwekerij een experiment van negen maanden over jonge boomzaailingen en het schimmelnetwerk onder de grond. Het Instituut Biologie Leiden nam een deel van onze bollencollectie mee in een onderzoek naar inhoudsstoffen. Verder werd de orchideeëncollectie gebruikt bij het identificeren van een fossiel en doneerden we berkentakken voor een onderzoek naar hoe dit hout 40.000 jaar geleden gebruikt werd voor gereedschap.

Promovendi

Bedreigde conifeer

Siti Maimunah is sinds september 2019 promovendus bij de Universitas Gadjah Mada (Indonesië) en wordt begeleid door Paul Keßler. Haar onderzoek heeft als doel de alau (*Dacrydium beccarii*), een bedreigde conifeer (Podocarpaceae), in Kalimantan (Indonesië) van uitsterven te redden. In 2023 werkte Siti aan de afronding van haar onderzoek en de voorbereiding van haar proefschriftverdediging.

Stoeplantjes

Nienke Beets is sinds januari 2021 promovendus bij de Hortus. Zij voert een burgerwetenschaps-onderzoek uit naar stoeplantjes. Dit jaar was ze te gast bij Het Klokhuis om te vertellen over het belang van stoeplantjes. Ook was ze te zien in een video van de Universiteit van Nederland. In februari presenteerde Nienke op het congres *Etmaal van de Communicatiewetenschap* de resultaten van een experimentele studie over motivatie. Met MSc-student Sharon van den Burg legde ze de basis voor een vergelijkende studie naar de kwaliteit van observaties door algemeen publiek versus experts.

Mossen en korstmossen

Tim Claerhout is sinds september 2022 promovendus bij de Hortus. Hij doet onderzoek naar (korst)mossen in de stad. Dit jaar verzamelde hij data voor twee experimenten, om aan te tonen welke stadsdelen het meest biodivers zijn en welke soorten (korst)mossen als indicatoren voor het stadsmilieu kunnen dienen. Deze data zette hij om in een burgerwetenschapsproject dat in 2024 wordt uitgevoerd. In de aanloop hiernaar organiseerde Tim al enkele burgerwetenschapsactiviteiten, zoals workshops, presentaties en excursies.

Uvaria L. (Annonaceae)

Annas Rabbani begon maart 2023 als promovendus bij de Hortus. Zijn onderzoek richt zich op het in kaart brengen van het plantengeslacht *Uvaria L.* binnen de zuurzakfamilie (Annonaceae). In zijn eerste jaar hield Annas zich bezig met het uitwerken van het onderzoeksvoorstel en het bestuderen van verschillende onderwerpen die aan de basis liggen van zijn verdere onderzoek.

Nienke Beets

Annas Rabbani

Siti Maimunah

Tim Claerhout

Wetenschappelijk onderwijs

Tropical Biodiversity and Field Methods

Collectiebeheerder Roderick Bouman verzorgde een deel van het universitaire mastervak *Tropical Biodiversity and Field Methods*. De colleges vonden plaats in de Hortus, voor het veldwerk reisden Roderick, de andere docenten en de groep van twintig studenten biologie af naar het Danau Girang Veldstation op Borneo.

Summer school Biodiversity in the City

Na een succesvolle pilot in 2022 verzorgde de Hortus in 2023 opnieuw een zomercursus over stoepplantjes. Twaalf honoursstudenten van uiteenlopende opleidingen aan de Universiteit Leiden leerden in drie weken over verborgen stadsnatuur, zoals stoepplantjes en (korst)mossen. De summer school werd afgesloten met een Science Café, waar de studenten hun bevindingen presenteerden op een goed bezochte markt. Begeleiding werd verzorgd door collectiebeheerder Roderick Bouman en promovendi Nienke Beets en Tim Claerhout.

Plant Families of the Tropics

Dertig studenten biologie volgden het universitaire mastervak *Plant Families of the Tropics*, waarin ze veertig plantenfamilies leerden onderscheiden en herkennen aan de hand van levend en herbariummateriaal. Prefect Paul Keßler, hoofd horticu

Rogier van Vugt, collectiebeheerder Roderick Bouman en oud-collectiebeheerder Gerda van Uffelen verzorgden een deel van de colleges.

Kennismissie naar Indonesië

Prefect Paul Keßler maakte in het voorjaar deel uit van een delegatie Leidse wetenschappers, waaronder voorzitter van het College van Bestuur Annetje Ottow, die op kennismissie ging naar Indonesië. Tijdens dit bezoek werden de samenwerking tussen de Universiteit Leiden en Indonesische universiteiten besproken en bevestigd. Keßler gaf een aantal lezingen en workshops, onder meer over ons stoepplantjesproject.

Vernoeming Indonesische 'koffieplant'

In 1992 verzamelde Paul Keßler, inmiddels al jarenlang prefect van de Hortus, in de Borneose laaglandbossen een plant uit de koffiefamilie Rubiaceae. 31 jaar later kreeg hij het bijzondere nieuws dat de plant in kwestie een onbekende soort was en daarom nog een naam nodig had. Collega-onderzoekers besloten de plant te vernoemen naar zijn vinder: de *Timonius kessleri*.

Publiek

Educatie & programmering

Themajaar Water

In 2023 stond de Hortus in het teken van water. Ook buiten onze tuinen was dat een actueel thema: periodes van droogte en heftige regen wisselden elkaar af. De Hortus had in de droge zomer veel profijt van de, mede door onze Vrienden gefinancierde, beregeningsinstallatie.

Onder leiding van kasmedewerker en waterplantenspecialist Theo Teske heeft de Hortus een keur aan bijzondere waterlelies aangeschaft, opgekweekt en onderhouden. De bloemen presenterden we aan het publiek in een grote kuip in de Wintertuin, in de Victoriakas en in de buitenvijver.

Meer dan duizend kinderen deden onze waterspeurtocht. Deze speurtocht was ook in het Engels beschikbaar. Daarnaast leenden we een educatieve watertafel van de Gemeente Leiden, die in de Wintertuin stond. Kinderen konden hier ontdekken wat het effect is van meer of minder groen op de hoeveelheid water die geborgen kan worden.

Vele activiteiten kregen het thema water mee, zoals de Hortus Jeugd Universiteit en de Technolab Challenge. We organiseerden een geslaagd Waterplantenfestival in samenwerking met de Vereniging van Botanisch Kunstenaars Nederland.

Scholen op bezoek

In 2023 werkten we opnieuw samen met Verwonder om de Hoek om basisschoolleerlingen de kans te geven hun passie op het gebied van onder andere natuur na te jagen, zowel binnen als buiten schooltijden. Een voorbeeld is onze Jeugd vriendenclub, die uit vier clubbijeekkomsten in de Hortus bestaat. Ook ontvingen we meer dan 150 leerlingen in het kader van het JINC-programma, dat bijdraagt aan betere startkansen van kinderen en jongeren die opgroeien in achterstandssituaties. Voor lessen aan leerlingen tussen 8 en 14 jaar uit de regio Leiden werkten we opnieuw samen met Technolab: 340 leerlingen volgden workshops in en rondom de Hortus. We namen weer deel aan de Technolab Challenge, waarbij studenten van mbo, hbo en universiteit samenwerken aan een opdracht voor de Hortus.

In de wijken

Met activiteiten in Leidse wijken bereikt de Hortus kinderen en hun ouders van wie de kans klein is dat zij de Hortus bezoeken. Daar zetten we in op belangstelling wekken voor groen, natuur en botanie, en niet op Hortusbezoek. De Natuurclub in Leiden Noord loopt al een aantal jaar succesvol met twee groepen, waarvan een onder leiding staat van educatiemedewerker Thal Jonas. Ook was de Hortus in september aanwezig op de Ontdekmarkt in de Stevenshof, waar we gratis activiteiten rondom stoeplantjes en (korst)mossen aanboden voor kinderen en volwassenen. Met dit soort activiteiten stimuleerde de Hortus bij meer dan 700 kinderen interesse in groen.

Tijdelijk in de Hortus

De Hortus maakt regelmatig plek voor kunstzinnige en educatieve exposities. Aan het begin van het jaar konden bezoekers zich bij de Wintertuin verwonderen bij 'Geworteld in water', waarin we allerlei creatieve houders voor het ontkiemen van avocadopitten toonden. Wij mochten deze presentatie belangeloos lenen van Arboretum Kalmthout in België. Van de lente tot de herfst plaatsten we voor de Japanse tuin een reeks platen van tien water- en oeverplanten uit de Flora Batava, die in 2023 in heruitgave verscheen. De keuze voor waterplanten sloot aan op ons jaarthema water. Daarna werd deze plek ingenomen door tien semi-transparante panelen met de fotopresentatie 'Fluorescerende planten' van Rogier van Vugt, hoofd horticultuur van de Hortus.

Ook gaf de Hortus ruimte aan kunstenaar Aaron Boot voor zijn expositie 'Biomorphic', aan kunstenaar Rafael Martig die onder andere geïnspireerd was door het

Tulpenmanie-project, en aan het collectief Fields of Wonder, die in december een deel van zijn expositie 'DroomVaart' in de Hortus toonde.

Bekende en nieuwe activiteiten

Gedurende het hele jaar was er genoeg te beleven in de Hortus. Populaire activiteiten zoals 'De Hortusimker vertelt' en 'Baby op het blad' stonden op de agenda, maar ook nieuwe programmering viel in de smaak bij onze bezoekers. Vanaf het voorjaar organiseerden

we elke zaterdag de instapexcursie, een rondleiding speciaal voor nieuwe bezoekers. Op zomerse woensdagen kon de dag op het Notenveld worden gestart met meditatie en beëindigd met yoga. De donkere dagen van december gaven we wat kleur tijdens de Winter Wonderdagen. De tuin was langer open en bezoekers konden mee met een speciale uv-lichtexcursie in de kassen en zaklampvissen met adviseur stadsgrachten Aaf Verkade.

Evenementen

In mei bezochten meer dan 4.300 mensen de jaarlijkse Plantenmarkt. In juni organiseerden we weer de succesvolle Midzomernacht, die met 2.500 bezoekers uitverkocht was, en deden we mee aan de Museumnacht, waarbij verspreid over de avond 4.200 bezoekers

toestroomden om de Hortus te ontdekken. In september was het academiegebied rondom de Hortus het decor van de Nacht van Ontdekkingen. Tijdens dit evenement betraden meer dan 2.000 bezoekers onze tuinen. Verder haakte de Hortus met programmering zoals

rondleidingen en lezingen aan bij de Museumweek, Open Monumentendagen, Maand van de Geschiedenis, Open Imkerijdagen en het Weekend van de Wetenschap.

Boeken

Onze kennis delen we graag met de buitenwereld. Zo droegen hoofd horticultuur Rogier van Vugt, collectiebeheerder Roderick Bouman, promovendus Nienke Beets en oud-collectiebeheerder Gerda van Uffelen bij aan een speciale heruitgave van de Flora Batava. Rogier kwam als plantenspecialist aan het woord in het boek *Gevaar in het plantenrijk* van Mátyás Bittenbinder en Barend Last. De educatieafdeling werkte samen met KNNV Uitgeverij om het speurboek *Stadsnatuur op de stoep* te maken, die in een bundel met de Stadsnatuur spellenmap wordt verkocht. Hoofd educatie Hanneke Jelles schreef de teksten en educatiemedewerker Maxime Boersma verzorgde de illustraties.

Marketing & communicatie

Mensen op de poster

Om bezoekers te werven ontwikkelden we een lente- en een zomercampagne, bestaande uit onder andere outdoorreclame en online advertenties, en een herfst- & winterflyer. Voor het zomerbeeld kozen wij voor het eerst voor fotografie met mensen, waaronder communicatiemedewerker Mathilde Simons. Met de slogans 'Ontdek in de Hortus' en 'Ontspan in de Hortus' lieten

we zien dat de Hortus niet alleen draait om planten, maar ook om een unieke bezoekerservaring. De posters waren in de zomervakantie in Leiden en omstreken te zien op straat.

Hortusillustraties

In 2023 vroegen we illustrator Iris van den Akker, met wie we al eerder samenwerkten, om ons lentecampagnebeeld te ontwerpen, waarop onze voorjaarskroonjuwelen te zien zijn. Dit resulteerde in een poster met een glansrol voor de bloeiende bollen en de jadevine. Iris illustreerde dit jaar

ook een poster met zomerbloeiërs, die in de Hortusshop te koop is, en verschillende vrolijke stickers die aan kinderen worden uitgedeeld.

In de media

Regelmatig is de Hortus onderwerp van nieuwsberichten, tijdschriftartikelen en blogposts: in 2023 zijn we in 1037 berichten genoemd. Met de bloei van de *Amor-phophallus gigas* kwamen we zowel nationaal als internationaal in het nieuws. Een kers op onze taart is het stuk getiteld 'Groen is hip' in Trouw, dat het groeiende aandeel jongeren in de bezoekerscijfers van de Hortus en andere musea uitlicht.

De Hortus voor de camera

De Hortus is een geliefde locatie voor filmopnames en wij zijn altijd bereid om onze groene kennis te delen met de wereld. Zo ontvingen we dit jaar de Amerikaanse lokale zender Wood TV die de Nederlandse *roots* van de tulp kwam onderzoeken voor een jubileumeditie van het Tulip Time Festival in de stad Holland in Michigan. Ook kwam de filmploeg van BinnensteBuiten (KRO-NCRV) meerdere keren over de vloer voor items met hoofd horticultuur en vaste presentator Rogier van Vugt.

In het nieuws

Bereik
418.000.846

Mediawaarde
€ 2.574.530

Elke dag open

In 2023 verruimden we de openingstijden. De Hortus is nu elke dag van de week te bezoeken en elke dag een uur langer open: 's winters van 10:00 tot 17:00 uur en 's zomers van 9:00 tot 18:00 uur.

Sales & horeca

De Hortus als evenementenlocatie

In 2023 vonden er dertig huwelijken plaats in de Oranjerie, van intieme ceremonies tot uitbundige vieringen waarbij zelfs de Wintertuin werd betrokken. Ook was de Hortus het decor van vele zakelijke evenementen, zoals grote congressen, bedrijfsfeestjes en vergaderingen.

Ontbijt in het Hortus Grand Café

In het Hortus Grand Café introduceerden we drie verschillende ontbijtmogelijkheden. Vanaf de zomer genoten meer dan 1.500 bezoekers van een smakelijke start van de dag.

Hortusshop

Onze museumwinkel behaalde een recordomzet van bijna € 345.000. De best verkopende producten zijn met afstand de planten, bollen en zaden. Kaarten en thee zijn ook populair. Nieuw in het assortiment

waren onder andere speciale Hortus-StoryTiles met illustraties van Florence Stieber, servies van Flora Japonica en de tijdelijke oplage van avocadovazen in het kader van 'Geworteld in water'.

Diversiteit & inclusie

Rondleidingen voor gebarentaalsprekers

Sinds 2016 is er in de Wintertuin een gedicht in gebarentaal te zien. Dat was de start van de samenwerking met Museum in Gebaren, een organisatie die gebarentaalsprekers opleidt tot museumgids. De Hortus is er trots op dat we gebarentaalsprekers op deze manier welkom kunnen heten, des te meer omdat er in Nederland slechts één andere tuin rondleidingen in gebarentaal aanbiedt. Een bijkomend voordeel van deze samenwerking is een verhoogd bewustzijn over gastvrijheid en toegankelijkheid voor alle groepen bezoekers van de Hortus.

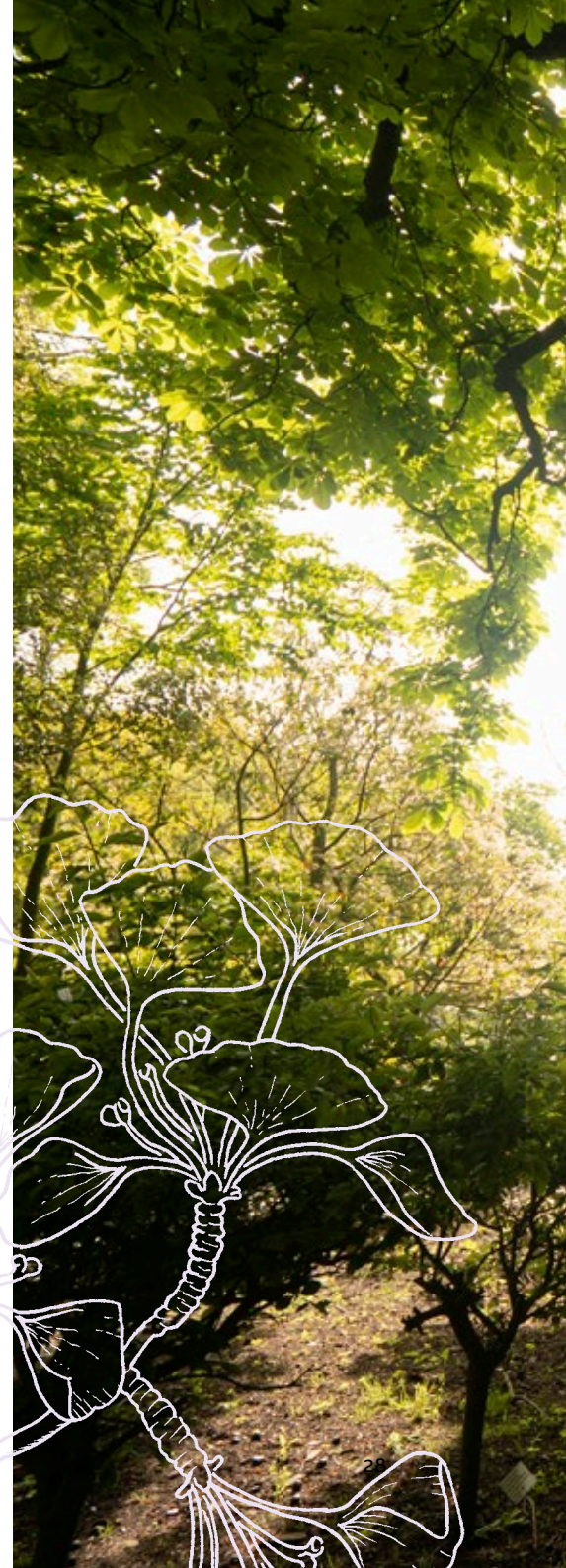
Workshop voor ouderen

Elk jaar kiest de Hortus een groep 'special guests' om extra aandacht aan te besteden. In 2023 deden we mee met een pilot voor de groep zelfstandige ouderen die een duwtje in de rug nodig hebben om gezelligheid op te zoeken. We haakten aan bij het CultuurUur, een

programma waarbij culturele instellingen naar buurthuizen toekomen. Oud-hortulana Carla Teune gaf in oktober een workshop over specerijen in de Leidse wijk de Stevenshof voor twintig deelnemers, die daarna werden uitgenodigd om in november de Hortus te bezoeken met een rondleiding en koffie. In 2024 zetten we verder in op projecten met een focus op ouderen.

Toegankelijke website

Bij het ontwikkelen van de nieuwe website van de Hortus is er speciale aandacht besteed aan verschillende toegankelijke versies. Zo is het met één druk op de knop mogelijk om de website in hoog contrast weer te geven, de letters te vergroten, of de website prikkelarm (in grijstinten) te maken.

Duurzaamheid

Weerstation op het Tuinhuis

Sinds april hangt er een weerstation aan het Tuinhuis. Dit instrument meet verschillende weersomstandigheden, zoals vochtigheid, windkracht en temperatuur. Het weerstation wordt komend jaar gekoppeld aan de beregeningsinstallatie in de tuin, zodat die aan- en uitgaat op het moment dat het erg droog of juist erg nat is. Door deze slimme techniek geven we de tuin precies wat er nodig is en besparen we water en energie.

Hergebruik van materialen

De presentatiepanelen in de tuin zijn gemaakt om minimaal een half jaar in de buitenlucht mooi te blijven. Daardoor hebben ze een langere levensduur dan de periode waarvoor wij ze gebruiken en zijn ze bij uitstek geschikt voor hergebruik. De panelen met afbeeldingen van botanische microscopie van de fotoserie ‘Stoepplant onder de microscoop’ gaven we ter hergebruik aan de maker Rob van Es. De panelen met de afbeeldingen uit de Flora Batava gaven wij aan de Hortus Alkmaar. De frames waar de panelen in zitten, zijn in 2022 vernieuwd. De oude frames werden in 2023 opgehaald door onze collega’s van de Botanische Tuinen Universiteit Utrecht om daar hergebruikt te worden.

Green Friday

Op vrijdag 24 november was het geen Black Friday, maar Green Friday in de Hortus. Green Friday is een initiatief tegen de overconsumptie van Black Friday-acties en stimuleert mensen om iets groens en duurzaam te doen. Daarom boden wij gratis wandelingen door de Hortus aan onder begeleiding van hoofd horticultuur Rogier van Vugt, die vertelde over bedreigde planten, en promovendus Tim Claerhout, die uitleg gaf over verborgen stadsnatuur en biodiversiteit.

Elektrisch tuingereedschap

Hoofd beheer en onderhoud Theo Houthoff maakte dit jaar een start met de vervanging van ons tuingereedschap door duurzame alternatieven. Veel tuingereedschap wordt aangedreven door benzine-motoren. Apparaten die werken met elektrische accu’s zijn een duurzamer en bovendien stiller alternatief. Binnen afzienbare tijd zullen vrijwel alle apparaten vervangen zijn door accugereedschap.

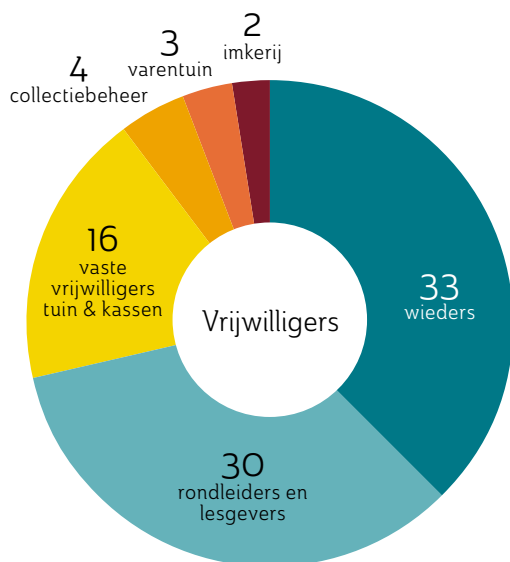
Organisatie

Personeel en vrijwilligers

Na een aanzienlijke groei in 2021 en 2022 is de vaste formatie van het Hortusteam in 2023 constant gebleven op dertig medewerkers (27,18 fte). We verwelkomden Emma Knapper op de afdeling communicatie en Eline Krus bij de frontoffice. Vanaf augustus 2023 is Gabriëlle van der Voort waarnemend hoofd communicatie. Daarnaast vierden we de jubilea van hoofd publiekszaken Patricia Vandecasteele, die 25 jaar in dienst was, en hoofd beheer & onderhoud Theo Houthoff, die 40 jaar in dienst was.

Dit jaar heeft het managementteam volledig gefunctioneerd met een gedelegeerde verantwoordelijkheid voor ieders deelgebied. Voor het eerst is de volledige planning-en-controlcyclus (het opstellen van de begroting en de bewaking van de realisatie) op deze manier uitgevoerd.

De Hortus kan niet bestaan zonder onze enthousiaste groep vrijwilligers. In 2023 versterkten circa 88 plantenliefhebbers ons team, die ons ondersteunden op het gebied van educatie, tuinonderhoud en collectiebeheer.

Detachering

Medewerker beleid, marketing & projecten Gwendolyn Pronk ging in de tweede helft van het jaar tijdelijk aan de slag bij de afdeling Studentenwelzijn van de Universiteit Leiden. Zakelijk directeur Peter Inklaar nam ruim vier maanden het instituutmanagement bij het Instituut Biologie van de Universiteit Leiden waar.

Opleiding & training

Een flink aantal medewerkers heeft dit jaar gewerkt aan kennis- en vaardigheidsontwikkeling. Met de botanische tuinen van Bonn en Meise en met Kew Gardens in Londen voerden we kennisuitwisselingsprogramma's uit. Twee medewerkers bezochten het museumcongres in Singapore. Daarnaast verbeterden we onze interne kennis met cursussen op het gebied van brandmanagement, vormgeving en gegevensmanagement.

Vrienden van de Leidse Hortus

Projecten

De Stichting Vrienden van de Leidse Hortus richt zich op de publieksfunctie van de Hortus door financiële steun te geven aan projecten die bijdragen aan de doelstelling van de stichting, namelijk het vergroten van de historische, botanische, museale en culturele betekenis van de Hortus. Niet alleen projecten die te maken hebben met de instandhouding, toegankelijkheid, vernieuwing en verfraaiing van de tuin, maar ook activiteiten die de betrokkenheid van het publiek vergroten, kunnen op steun van de stichting rekenen. In 2023 waren dat onder andere de projecten over stoepplantjes en verborgen stadsnatuur en de realisatie van de Ronde Sterrewacht. Ook zijn er bedragen verstrekt voor de toegankelijkheid van de Hortus en educatieve activiteiten.

Activiteiten en magazine

In januari werd tijdens de jaarlijkse Winterlezing het Hortusmagazine 2023 gepresenteerd, dat als thema 'Water' had, aansluitend op het jaarthema van de Hortus. Alle Vrienden en Adoptanten ontvingen het magazine thuis op de mat. Ook werd de Jaarring uitgereikt aan vrijwilliger Rudmer Postma, die met zijn toewijding aan de verzorging van reuzenaronskelken een grote bijdrage heeft geleverd aan het succes van de Hortus in de afgelopen jaren. Hiermee was Rudmer een jaar lang de Adoptant van de *Zelkova serrata* in de Japanse tuin.

Daarnaast organiseerde de Vriendenstichting een goed bezochte Vriendendag, Adoptantendag en, in samenwerking met de Clusiusstichting, verscheidene Clusiuslezingen. Ook hielpen onze Vrienden bij de 'Expeditie Singelpark' van de Taxon Foundation, een onderzoek naar biodiversiteit in verschillende delen van het Leidse Singelpark. Op deze burgerwetenschapsdag zochten Hortusvrienden naar insecten en andere kleine diertjes in de Hortus en determineerden zij deze onder een microscoop.

Bestuur

Het bestuur heeft de toets van de FIN Code Goed Bestuur met succes afgelegd. De FIN is de branchevereniging van fondsen en foundations, waarvan de stichting lid is. De code bevat normen over effectief en verantwoord bestuur. FIN-leden die kunnen verklaren dat zij aan de code voldoen en zich vrijwillig laten toetsen, onderschrijven daarmee het belang van goed en professioneel bestuur.

Het bestuur van de Stichting Vrienden van de Leidse Hortus bestond in 2023 uit John van Ruiten (voorzitter), Mia Hopperus Buma (1e secretaris), Adri Mulder (2e secretaris), Ton van Zijp (1e penningmeester), Gerbrand van den Ban (2e penningmeester) en Annette Los (PR en communicatie).

Financiën

Balans Hortus botanicus (x 1.000 euro)

Activa	Ultimo 2023	Ultimo 2022	Passiva	Ultimo 2023	Ultimo 2022
Vaste activa	136	158	Eigen vermogen	115	95
Activa in voorbereiding	61	6			
Voorraden	34	36	Crediteuren	134	86
Debiteuren	336	143	Waarde vakantiedagen	107	82
Kas	0	0	Vooruitontvangen	268	259
Rekening courant universiteit	57	179	Rekening courant universiteit	0	0
Totaal activa	624	522	Totaal passiva	624	522

Toelichting

Vaste activa

Ultimo 2021 bedroeg de boekwaarde van het vast actief K €136. Investerings boven de €25.000 worden geactiveerd. Inventaris en (wetenschappelijke) apparatuur wordt afgeschreven in 10 jaar, ICT apparatuur in 4 jaar.

Activa in voorbereiding

De aanpassingen voor de Grote Ronde van de Oude Sterrewacht zijn nog niet gereed en nog niet opgenomen in de vaste activa.

Voorraden

De winkelvoorraad wordt gewaardeerd op 40% van de verkoopwaarde.

Debiteuren

Indien noodzakelijk wordt een voorziening dubieuze debiteuren gevormd. Per ultimo 2023 zijn er geen vorderingen ouder dan 3 maanden.

Vooruitontvangen

Dit saldo is vooruitontvangen voor het realiseren van een overkapping, experimenteerkas, bewegwijzering en informatievoorziening.

Op deze cijfers is geen accountantscontrole toegepast. De cijfers van de Hortus zijn onderdeel van de financiële verantwoording van de Universiteit Leiden.

www.universiteitleiden.nl

Exploitatierkening (x 1.000 euro)

Baten	2023	2022	Lasten	2023	2022
Universitaire/facultaire bijdrage	866	706	Personele lasten	1.868	1.662
Incidentele bijdrage	0	35	Inhuur personeel	292	255
Entrée/winkelverkoop	1.801	1.310	Afschrijvingen	22	41
Verhuur/horeca	241	222	Winkelinkoop	274	195
Fondsen en bijdragen	325	520	Materiele lasten	631	478
Overige	13	49	Huisvestingslasten	159	127
	3.266	2.833		3.246	2.758
Exploitatiesaldo	20	75			

Toelichting

Exploitatie baten

- **Universitaire/facultaire bijdrage**
Wordt ontvangen ten behoeve van het uitvoeren van de wetenschappelijke taken.
- **Entree** De tarieven voor de entree worden jaarlijks vastgesteld op basis van een vergelijkend onderzoek bij collegavestigingen en lokale musea.
- **Verhuur/horeca** De tarieven voor verhuur worden jaarlijks vastgesteld op basis van ervaringscijfers en marktonderzoek bij

commerciële partijen. De catering is uitbesteed aan een professionele organisatie.

- **Fondsen en bijdragen** Er zijn voornamelijk bijdragen ontvangen ten behoeve van publieksactiviteiten, educatie, collectie-ontwikkeling en -beheer en wetenschappelijk onderzoek.

Exploitatie lasten

- **Personele lasten** Dit betreft alleen de lasten van personeel dat is aangesteld bij de Hortus.
- **Afschrijvingen** Dit betreft alleen de afschrijvingslasten van

specifieke investeringen in de Hortus en apparatuur die direct gebruikt wordt

- **Huisvestingslasten** Dit betreft regulier en groot onderhoud van gebouwen en terreinen, gemeentelijke- en energielasten worden op universitair niveau verantwoord.

Op deze cijfers is geen accountantscontrole toegepast. De cijfers van de Hortus zijn onderdeel van de financiële verantwoording van de Universiteit Leiden.

www.universiteitleiden.nl

Met veel dank aan

De Hortus dankt onderstaande partijen voor de steuntoezeggingen in 2023 voor de Ronde Sterrewacht, de projecten Stoeplantjes en Verborgen Stadsnatuur, en het Wayfindingproject.

Vrienden
van de Leidse **Hortus**

het
Cultuurfonds

Leids Universiteits Fonds
{Fonds van Trigf}

HUGO DEVRIESFONDS
ONDERSTEUNING VAN DE BOTANIE

Elise Mathilde

bpd cultuurfonds

BROOK FOUNDATION

ZABAWAS

**VOGELGEZANG
FOUNDATION**

**Fonds
1818**

Hortus botanicus Leiden

Rapenburg 73 | 2311 GJ Leiden

T 071 527 51 44

www.hortusleiden.nl   #hortusleiden

Hortus
botanicus
LEIDEN

Universiteit
Leiden